

GABRIELA JONÁŠKOVÁ:

Násilie a nenásilie v reflexii slovenských tolstojovcov

Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 2011, 115 s.

Kniha Gabriely Jonáškovvej *Násilie a nenásilie v reflexii slovenských tolstojovcov* prináša výrazné obohatenie v oblasti dejín novodobej slovenskej filozofie. Autorka knihu delí do piatich kapitol. Popri kapitolách kniha obsahuje Úvod, Záver, resumé v ruskom a anglickom jazyku, zoznam použitej literatúry, ako aj zaujímavú obrázkovú prílohu.

Prvá kapitola s názvom *Historický a myšlienkový vývoj na Slovensku v 2. polovici 19. storočia* (s.11 – 23) vhodne ilustruje obdobie národnej, kultúrnej a politickej poroby slovenského národa, ktorá umocňovala myšlienky slovanskej vzájomnosti s výraznou orientáciou na Rusko. Chápanie slovanstva ako celku nebolo len výplodom politicko-sociálnych premien slovanských národov, ale bolo aj významným filozofickým produktom. Mravné preporodenie na zásadách humanizmu, rozširovanie osvetovej činnosti či práca na poli kultúry dobových snáh slovenských mysliteľov napĺňali uskutočňovanie nového rozkvetu ľudstva prostredníctvom „christoslavianstva“. Slovenskí tolstojovci, najmä Albert Škarvan (1869 – 1926) a Dušan Makovický (1866 – 1921), ktorí realizovali slovenské preklady Tolstého v edícii Poučné čítanie, výrazne prispeli k recepcii Tolstého myšlienok na Slovensku, ako aj ku konfrontácii ruskej a slovenskej situácie. Predstavenie dvoch dobových filozofických a ideovo-politických línii, jednej racionalistickej, ktorá sa v politike orientovala viac pragmaticky a realisticky (L. Štúr, J. M. Hurban), a druhej iracionalistickej, ktorej smerovanie bolo poznačené mesianisticko-mystický (J. M. Hodža, S. B. Hroboň, P. Kellner), ako aj predstavenie hlavných myšlienok tzv. Novej školy v osobe Jána Palárika vhodne uvádza čitateľa do obdobia filozoficky veľmi zaujímavého a pre Slovensko veľmi osobitého.

Druhá kapitola, ktorá nesie názov *Problém neodporovania zlu násilím* (s. 25 – 43), začína historickým prierezom, ktorý reflektuje koreň násilia, pričom autorka knihy konštatuje, že objasnenie násilného správania človeka zostáva naďalej otvoreným filozofickým problémom. Autorka naznačuje potrebu chápať nenásilie „ako silu lásky a pravdy, ktorá predstavuje nenásilný boj proti zlu a nespravodlivosti, za zlepšenie vzťahov v duši človeka i vo svete“ (s. 32). V kapitole je osobitne vyčlenená podkapitola, venovaná dvom významným mysliteľom, L. N. Tolstojovi a M. K. Gándhímu, ktorí „v nenásilnom boji videli jedinú možnú a reálnu cestu k spravodlivosti“ (s. 33). Gándhí vychádzal z tolstojovských úvah, ktoré boli predložené v knihe *Kráľovstvo Božie v nás*. Tolstoj videl riešenie problémov modernej doby v návrate k biblickej jednoduchosti a v morálnych imperatívoch kresťanstva. Na druhej strane Gándhího myšlienky nenásilia našli svoj prameň v predkresťanskej morálnej filozofii Budhu. Aj keď títo myslitelia čerpali z rôznych prameňov, obidvaja prišli k myšlienkam hľadania pravdy a znášanlivosti. Pre obidvoch „dôležitý je zákon lásky, ktorý existuje a platí bez ohľadu na to, či ho ľudia prijímajú, alebo neprijímajú“ (s. 38). Azda Gándhího kritika modernej civilizácie bola dôvodom,

prečo autorka väčšiu pozornosť venovala Gándhího názorom než názorom Tolstojovým. Autorka správne konštatuje, že „myšlienka nenásilia je podľa jej zástancov ťažko dosiahnuteľným morálnym ideálom, ku ktorému sa človek len ťažko približuje, a to prostredníctvom vnútornej prípravy“ (s. 42).

Albert Škarvan a myšlienka neodporovania zlu násilím – to je názov tretej kapitoly (s. 45 – 63), v ktorej autorka svoju pozornosť zamerala na slovenského lekára a literáta, ktorý pod vplyvom Tolstojovho dospel k poznaniu, „že treba žiť nie pre vonkajší život, pre rodinu, pre hmotu, ale pre ducha a večnosť, Boha“ (s. 45). Táto výpoveď predznamenáva tak kresťanskú orientáciu Škarvana, ako aj jeho nie celkom dobre pochopené kresťanské poslanstvo. Škarvanovi ide predovšetkým o pravú lásku, nie o „falzifikát lásky“ (s. 47). Princíp lásky k blížnemu a aplikácia lásky v praxi tak v súkromnom, ako aj vo verejnom živote sú Škarvanovým jasným poslanstvom: Láskou sa drží celý svet, láska nás spasí, láska zhladí všetky drsnosti, odstráni všetky prekážky“ (s. 47). Odmietnutie akéhokoľvek druhu násilia je autorkou pretlmočené do Škarvanovho filozofického poslanstva, že „premena vonkajšieho, hmotného sveta je závislá od premeny vnútorného, duchovného sveta“ (s. 49). U Škarvana sa nepopierateľne kľbí vplyv indického myslenia s vplyvom kresťanského mysticismu. Azda nie celkom presná interpretácia Kristovho poslanstva, sklbená s inštitucionálnou kritikou cirkvi, alebo Škarvanovo odhliadanie od skutočnosti, od reálneho života či jeho antimilitarizmus a odmietanie vojenskej služby spôsobili, že recepcia jeho myšlienok v slovenskom intelektuálnom prostredí nebola pozitívna. Diskutabilný je i problém hodnoty človeka. Na jednej strane hodnotu človeka neurčujú jeho vonkajšie skutky, ale kvalita jeho myšlienok a citov, jeho vzťah k Bohu a večnosti (s. 58), no na druhej strane človek si má uvedomiť svoju ľudskú hodnotu (s. 60, 63). Má teda človek hodnotu sám osebe, alebo jeho hodnotu určujú jeho myšlienky a vzťahy? Sebazaznávanie, podľa ktorého „človek nežiada pre seba žiadne práva a ešte aj tie, čo má, prenechá iným“ (s. 60), naznačuje, že Škarvan buď neporozumel Kristovej výzve pestovať zdravú lásku k sebe samému (v kontexte lásky k blížnemu a k Bohu) a uvedomiť si svoju vlastnú jedinečnú hodnotu, alebo lásku k sebe samému videl výhradne ako negatívny stav, ktorý musí prejsť do odstránenia egoizmu a vyústiť do nenásilného spôsobu života (s. 60).

Štvrtá kapitola, ktorá nesie názov *Nenásilie a idea pravého kresťanstva* (s. 65 – 75), sa zameriava na filozofické poslanstvo lekára a mysliteľa Dušana Makovického, ktorý svojou rozhladenosťou, nadobudnutou počas štúdií v zahraničí, vniesol do slovenského filozofického prostredia oživenie, nové podnety, odlišné prístupy, ako aj polemiku. Svojskou kritikou vonkajších náboženských ustanovizní, ako aj inštitucionálnou kritikou cirkvi a štátu chcel Makovický upozorniť na odhaľovanie pravého ideálu Krista (s. 68). Negatívna skúsenosť s cirkvou, s náboženskými ustanovizňami a so štátom priviedla Makovického k zaznávaniu týchto inštitúcií. Kapitulu dotvára viacero výpovedí Alberta Škarvana. Pozornosť sa sústreďuje na obidvoch tolstojovcoch a na niektoré ich reflexie, napríklad o vzťahu tela a duše, o pojme šťastia, o rozpore medzi tzv. pravým a nepravým kresťanstvom a na úvahy o človeku.

Posledná, piata kapitola *Stanovisko súčasníkov slovenských tolstojovcov k problému násilia a pravého kresťanstva* (s. 77 – 92) rezumuje reakcie na šírenie tolstojovstva a na

tolstojovské riešenie problémov. Reakcie na tolstojovstvo nachádzame v pomerne veľkej miere v dobovej časopiseckej literatúre (Cirkevné listy, Literárne listy, Národné noviny) alebo u mysliteľov zoskupených v spolkoch (Detvan, Hlasisti). Reakcie vzišli najmä z pera J. Budaya, S. H. Vajanského, J. Kvačalu a I. Háľka. Autorka sa pomerne obsérne venuje aj reakcii T. G. Masaryka, ktorý Tolstého niekoľkokrát navštívil a ktorý mu vyčítal radikálny pacifizmus. Vo všeobecnosti v reakciách negatívne prevažovala reakcia na myšlienku nenásilia, ktoré sa ponímalo ako pekná, ale utopická myšlienka, ktorú nemožno realizovať. Rovnako negatívny postoj vidieť u niektorých autorov aj v myšlienke návratu k tzv. pravému kresťanstvu. Napriek uvedenej dobovej kritike, ktorú autorka nijako nepodceňuje, zdôrazňuje pozitívne smerovanie Škarvanovho a Makovického filantropizmu a christoslavianstva. Obidvaja myslitelia „si predstavovali vytvorenie zjednoteného sveta, ktorý by bol riadený večnou pravdou a dokonalosťou – Bohom. V takomto svete by vládla tolstojovská zásada neodporovania a zmierlivosti“ (s. 79). Podľa autorky „stúpení myšlienky neodporovať zlu násilím boli presvedčení, že kto chce viesť boj touto formou, musí odmietnuť monopol na pravdu. Uvedomovali si, že aj oni sa môžu myliť, pretože pravdu iba hľadajú“ (s. 84).

Kniha je rezumovaním dobovej filozofickej diskusie na tému neodporovania zlu násilím na slovenskej pôde. Dnes by sme mohli kriticky vyčítať nerozlišovanie medzi neodporovaním zlu násilím a nenásilným spôsobom života. Takisto by sme mohli mať oprávnené výhrady proti nesprávnej interpretácii kresťanského posolstva, ktoré autori myšlienok neodporovania zlu násilím v podstatných bodoch nevideli správne. Kniha je však sondou do dejín novodobej slovenskej filozofie, ktorá je napriek všetkému nedostatočne prebádaným poľom. Z tohto dôvodu si kniha zaslúži tú najväčšiu pozornosť a jej autorka poďakovanie. Treba tiež oceniť fakt, že publikácia na konci obsahuje pozoruhodnú obrázkovú prílohu (fotografie, listy, články z periodík), ktorá bola doposiaľ verejnosti takmer neznáma. Osobné vzťahy alebo korešpondenčné kontakty s Tolstojom a s Gándhím, ktoré Gabriela Jonášková dokumentuje v publikácii, svedčia o veľkých slovenských mysliteľoch, dnes neprávom zabudnutých, ktorí vstúpili do dobovej filozofickej diskusie a ukázali, že filozofia je dôležitou sprievodkyňou života slovenského národa.

Tomáš Pružinec

doc. PhDr. ThDr. Tomáš Pružinec, PhD.
Katedra filozofie FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 01 Nitra
SR
e-mail: tpruzinec@ukf.sk